

COCO CHANEL IN BALLETS RUSSES: INOVATIVNI PRISTOPI V KOSTUMOGRAFIJI

Ana Obid (Ljubljana)

UVOD

Leta 1909 je pod vodstvom Sergeja Djagileva z delovanjem pričela neodvisna baletna skupina *Les Ballets Russes de Serge Diaghilev*, ki je s svojimi revolucionarnimi baleti med pariškim občinstvom in na gostovanjih v tujini takoj vzbudila pozornost. Djagilev je pri snovanju baletov strmel h konceptu *Gesamtkunstwerk*: glasbo, ples, scenografijo in kostumografijo je združil v sintezo in jo predstavil kot celostno umetnino. Karizmatični Djagilev je k sodelovanju pri ustvarjanju baletnih predstav še posebej v dvajsetih letih privabil množico avantgardnih umetniških umov, med njimi tudi modno oblikovalko Gabrielle 'Coco' Chanel (1883–1971), ki je v tem obdobju postajala ena osrednjih figur modne in družabne scene Pariza, takratnega modnega in umetniškega središča. Še preden je sodelovala z baletno skupino, ki je slovela po svojih slikovitih kostumih, je *Ballets Russes* podpirala finančno. Chanel je pri kreiranju kostumov ostala zvesta svoji minimalistični estetiki ter občutku za brezčasno eleganco, s čimer je odstopila od zastavljenih smernic. Obdobje

sodelovanja je bilo za oblikovalko navdihujoče tudi zaradi tesnih stikov, ki jih je spletla s skladateljem Igorjem Stravinskim, dramatikom Jeanom Cocteaujem, Djagilevim ter drugimi soustvarjalci baletnih predstav.

GABRIELLE CHANEL V VLOGI MECENKE

Začetek zgodbe o sodelovanju med Gabrielle Chanel in skupino *Ballets Russes* sega v poletje 1920, ko je Misia Sert, pianistka, *salonnière* ter ena osrednjih figur pariške visoke družbe povabila Coco Chanel v Benetke, kamor se je s svojim možem Joséjem-Mario Sertom odpravila na poročno potovanje.¹ Tam je počitnice v tem obdobju preživiljal tudi Djagilev, ki je z Misio spletel tesno prijateljsko vez: bila je njegova mecenka, svetovalka ter ključna figura pri mreženju kot sredstvu za omogočanje sodelovanj s spektrom avantgardnih umetnikov. Zaupal ji je svoje finančne težave² in željo po ponovni uprizoritvi baleta *Posvečenje pomladi*, ki ga je premierno predstavil 29. maja 1913 ter z njim zaradi revolucionarne koreografije Vaclava Nižinskega ter eksperimentalne glasbe Stravinskega povzročil škandal in sprožil mešane odzive med navzočim občinstvom pariškega *Théâtre des Champs Élysées*. Djagilev je s ponovno izvedbo baleta želel pritegniti pozornost Parižanov, med katerimi je baletna skupina med vojno pričela izgubljati na priljubljenosti (Davis 2010: 198). Jeseni istega leta je Gabrielle Chanel obiskala Djagileva v pariškem Hotelu Continental ter mu za izvedbo baleta podarila ček v vrednosti 300.000 frankov in pri tem zahtevala, naj ostane anonimna:

Nisem preprečila propada Diaghilove baletne skupine kot se je govorilo ... [...] Nikoli nisem videla baleta *Posvečenje pomladi* pred 1914. Sergej je govoril o njem, kot da je povzročil škandal in da je bil velik zgodovinski trenutek. Želela sem ga slišati in zato sem ponudila, da ga subvencioniram. Ni mi žal za 300.000 frankov, kolikor me je stal (Morand 2009: 127).³

-
- 1 Tudi Jose Maria Sert, katalonski umetnik, je z baletno skupino sodeloval pri kostumografiji. Prav on je Misio predstavil Djagilevu.
 - 2 Finančne težave so *Ballets Russes* spremljale vse od samega začetka delovanja, s pričetkom prve svetovne vojne pa so se te zgolj stopnjevale: skupino so namreč financirali francoska in ruska aristokracija ter londonska visoka družba, ki so zaradi vojne izgubili velik delež svojega bogastva (Weddle 2014: 25).
 - 3 Navedeno izjavo je Chanel zaupala svojemu biografu Paulu Morandu leta 1945, kar pojasnjuje napako v letnici (1920, namesto 1914), obstaja pa tudi možnost, da si je oblikovalka balet ogledala že leta 1913: eden izmed glavnih povodov za donacijo je bila najverjetneje oblikovalkina želja po vključitvi v krog Djagileva.

Z donacijo so se Gabrielle Chanel odprla vrata v krog Djagileva, ki so ga tvorili avantgardni umetniki ter pomembne figure pariške družabne scene: tam naj bi se prvič srečala tudi s Cocteaujem, Stravinskim in Pablom Picassom, s katerimi je sodelovala pri snovanju predstav v okviru skupine *Ballets Russes* ter izven njega (Weddle 2014: 76).⁴

Gabrielle Chanel je bila le ena izmed avantgardnih umetnikov pariške scene, s katerimi je baletna skupina *Ballets Russes* pričela izraziteje sodelovati v začetku 20. let. Sprva so namreč pri ustvarjanju scenografije in kostumografije sodelovali zgolj ruski umetniki, po večini člani nekdanjega ruskega umetniškega gibanja *Mir iskusstva*, delujočega v prvem desetletju 20. stoletja. Djagilev je k sodelovanju najpogosteje povabil svojega prijatelja Léona Baksta, ki so ga je pri snovanju njegovih barvitih in vzorčastih kostumov za *Ballets Russes* navdihovali ruska folklor in tradicija, romantične pravljice ter kulture Bližnjega vzhoda in antike. Kot piše Davisova, je Djagilev že kmalu zaznal, da je sprememba okusa pariške publike med letoma 1914 in 1919 zahtevala tudi spremembo v scenografiji in kostumografiji (Davis 2010: 191). Sledilo je obdobje sodelovanj z avantgardnimi umetniki, kot sta Natalia Goncharova ter Michael Larionov, ki sta v svojo kostumografijo še vedno pogosto vnašala lastne interpretacije elementov ruske folklorne motivike. 18. maja 1917 je bil premierno predstavljen balet *Parada*,⁵ ki je s Picassovimi kubističnimi scenami in kostumi nakazal smer razvoja k modernistični podobi. Od takrat so se pod scenografijo in kostumografijo podpisala imena, kot sta fauvista Henri Matisse in André Derain, orfista Sonia in Robert Delaunay, kubista Picasso in Georges Braque ter nadrealisti Joan Miró, Max Ernst in Giorgio de Chirico. S sodelovanji s slednjimi je bila baletni skupini *Ballets Russes* dodeljena tudi vloga popularizatorja modernizma (Van Norman Baer 1998: 53).

'RUSKO' OBDOBJE COCO CHANEL

»Vsak Zahodnjak bi moral podleči 'slovanskemu šarmu', da bi ga spoznal. Bila sem očarana« (Morand 2009: 116). – Gabrielle Chanel

4 Coco Chanel je Djagilevu skupaj z njuno tesno prijateljico Sertovo glede kostumografije svetovala vse do leta 1929, ko so *Ballets Russes* v svoji prvotni obliki zaradi smrti Djagileva prenehali z delovanjem (Woodcock 2010: 150).

5 Glasba za balet je delo Erika Satieja, scenarij pa Cocteauja.

Slika 1: Bel Respiro: Stravinski pri Coco Chanel ... Igorja Stravinskega je pri skladanju ob Picassovi sliki z motivom harlekina narisal Jean Cocteau (1930)

Poleti 1920, v obdobju, ko se je skupina *Ballets Russes* pripravljala na ponovno izvedbo baleta *Posvečenje pomladi*,⁶ se je Coco Chanel zblížala s Stravinskim ter mu zaradi njegovih finančnih težav ponudila nastanitev v svoji vili Bel Respiro v Garchesu, predmestju Pariza, kjer je skladatelj nato s svojo družino bival med septembrom 1920 in majem 1921 (Weddle 2014: 79). V času skupnega bivanja sta imela Chanelova in Stravinski afero,⁷ ki je oba umetnika navdihovala na področju njunega ustvarjanja: »Za Stravinskega je bilo obdobje, preživeto v Garchesu, ključno za razvoj njegovega novega glasbenega sloga ... izčiščene-ga, poenostavljenega zvoka, imenovanega 'neoklasicizem'« (Davis 2010: 204). Podoben pristop je ubirala Coco Chanel, ki je pri svojem oblikovanju stremela k temu, da je s preprostimi formami dosegala čim večji efekt v estetskem in funkcionalnem smislu. Leta 1921, v času, ko je v sodelovanju z Ernestom Beauxom,

6 Po spomenu Stravinskega so bili kostumi za ponovno izvedbo baleta *Posvečenje pomladi* narejeni v ateljeju Chanel (Stravinsky 1936: 93).

7 Coco Chanel je razmerje s Stravinskim potrdila svojemu biografu Paulu Morandu (Morand 2009: 127).

rusko-francoskim parfumerjem, izdala svoj prvi parfum Chanel N° 5, je Stravinski dokončal klavirsko kompozicijo *Pet prstov*:

V teh osmih skladbah, ki so zelo enostavne, pet prstov desne roke ostane, ko so enkrat na klavirju, na istem mestu, včasih celo vso skladbo, medtem ko leva roka, katere namen je spremljanje melodije, izvede vzorec, ki je bodisi harmonija bodisi kontrapunkt ter je znak največje preprostosti (Stravinski 1936: 91).

V kolekcijah, ki jih je Chanel predstavila v zgodnjih dvajsetih, so ruski vplivi vidni predvsem v vključevanju vezanih motivov ter aplikacijah krzna na ukrojene kose oblačil nevtralnih barv, uporabi žameta in brokata ter interpretacijah *roubachke* in *pelisseja*. Tega ne gre pripisati zgolj zbližanju s Stravinskim: Coco je namreč v tem obdobju pogosto sodelovala ter se gibala v krogu Rusov, ki jih je leta 1917 v Pariz 'pregnala' oktobrska revolucija. Številne pribežnike aristokratske krvi je Coco zaposlila kot prodajalce in modele v svojem ateljeju na Rue Carbon (Picardie 2010: 137). Eden od pribežnikov je bil tudi veliki vojvoda Dmitri Pavlovič Romanov, obubožani carski potomec, s katerim je Coco leta 1920 pričela dve leti trajajočo afero. Del draguljev ruske cesarske zbirke, do katerih je dostopala preko velikega vojvode, jo je navdihoval pri oblikovanju nakita (Young 2019: 59).⁸

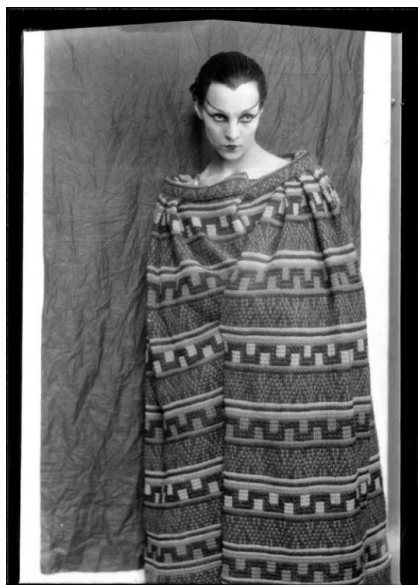

Slika 2: Ruski vplivi v kreacijah Gabrielle Chanel; risbe so bile posamično objavljene v reviji *Vogue* med letoma 1920 in 1923

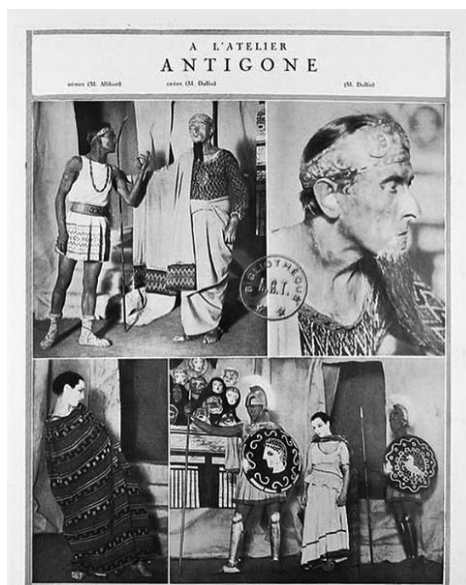
8 Gabrielle Chanel so očarali in inspirirali tudi dragulji iz zakladnice sv. Marka v Benetkah. Prvič naj bi jih videla prav v družbi Dmitrija Pavloviča Romanova (Bott 2007: 104).

ANTIKA V KREACIJAH GABRIELLE CHANEL: SODELOVANJE Z JEANOM COCTEAUJEM

Še preden je Gabrielle Chanel pričela sodelovati z *Ballets Russes*, jo je k soustvarjanju svoje predelave Sofoklejeve tragedije *Antigona* povabil Cocteau: »Povabil sem Mademoiselle Chanel k izdelavi kostumov, ker je največja modna oblikovalka našega časa [...] poleg tega si ne morem predstavljati hčeri Ojdipa slabo oblečeni (Garelick 2014: 165).« To je bilo oblikovalkino prvo sodelovanje z gledališčem, pri katerem je združila moči z imeni, ki jih je spoznala v krogu Djagileva: sceno za predstavo je ustvaril Picasso, ki je dopolnil tudi videz igralcev z maskami ter ščiti, glasbo pa je prispeval skladatelj Arthur Honegger (Weddle 2014: 85). Modna oblikovalka se pri snovanju kostumov za *Antigono*, premierno predstavljeno 20. decembra 1922 v pariškem Théâtre de l'Atelier, ni oddaljila od svoje filozofije stila: igralce je oblekla v enostavne, vendar elegantno krojene kostume in jih dopolnila z nakitom iz svoje linije. Kralj Ojdip je tako nosil krono, v katero so bili v obliko grškega križa vpeti dragulji. Antigona, ki

Slika 3: kostum za predstavo *Antigona*, ki ga je oblikovala Coco Chanel. Génico Athanasiou, ki je igrala vlogo Antigone, je v njem fotografiral Man Ray

Slika 4: Stran iz revije *Le Théâtre et Comœdia illustré* s fotografijami iz uprizoritve *Antigone*

jo je interpretirala Génica Athanasiou, je nosila volneno dolgo oblačilo rjave in bela barve iz žakarda. Geometrični vzorci, ki krasijo tuniko, močno spominjajo na grške vazne motive, v katerih je Chanel najverjetneje črpala navdih.

Kritiki so bili nad kostumi navdušeni, v reviji *Vogue* so zapisali:

Chanel je postala grška, medtem ko je ostala Chanel. Njeni nenavadni kostumi to dokazujejo. Antigona groba obleka iz bele volne z vtkanimi rjavimi deli je natanko obleka, ki nam jo razkrivajo frizi v Delfih: to je lepa rekonstrukcija arhaizma, osvetljenega z inteligenco (Garellick 2014: 170).

Sodelovanje Gabrielle Chanel s Cocteaujem se ni ustavilo pri *Antigoni*: oblikovala je še kostume za antično dramo *Orfej* (1926) in čez desetletje še za dramo *Kralj Ojdip* (1937)⁹ in *Vitezi okrogle mize* (1937).

GABRIELLE CHANEL ZA BALLETS RUSSES

Plesalci *Ballets Russes* so se v kreacijah Chanel z baletom *Modri vlak* prvič predstavili 20. junija 1924 v pariškem Théâtre des Champs Élysées v okviru glavnega dogodka VII. olimpijskih iger (Lodwick 2010: 165). Libreto za balet je napisal Cocteau, koreografijo je sestavila Bronislava Nižinska, glasba pa je delo Dariusa Milhauda, ki je takrat z baletno skupino sodeloval prvič. Za scenografijo sta poskrbela Picasso ter kipar Henri Laurens: medtem ko je prvi oblikoval gledališko zaveso z motivom dveh žensk, ki z roko v roki tečeta po plaži, je drugi oder dopolnil s kubistično oblikovanimi kabinami za preoblačenje in prikazom morske obale. Satirični sodobni balet *Modri vlak* je namreč na prijeten način smešil snobovske počitnice pariških aristokratov na francoski Rivieri, kamor so se odpeljali z luksuznim vlakom Calais-Méditerranée Express, značilne temno modre barve. Tam so si čas krajšali z igranjem tenisa ali golfa, ki sta – tako kot športna oblačila – v tem obdobju postala zelo modna.¹⁰

V sodobnem, vsakdanjem življenju se je pri ustvarjanju kostumov navdihovala tudi Gabrielle Chanel, ki je baletne plesalce oblekla v kostume, ali pravilneje rečeno, oprave iz njene kolekcije, zaradi česar so močno odstopali od kostumov, ki so jih za *Ballets Russes* oblikovali kostumografi doslej, še posebej v

9 Glasbo za *Kralja Ojdipa* je zložil Stravinski.

10 Športna oblačila so postala popularna prav po zaslugi Gabrielle Chanel; ta je leta 1923 v Deauvillu odprla svoj prvi butik, ki se je specializiral za športna oblačila in kopalke (Bott 2007: 21).

prvem desetletju delovanja skupine. Tokrat so se plesalci namreč prvič predstavili v oblačilih 'ulične mode' (Lodwick 2010: 166).

Protagonisti baleta *Modri vlak* so štirje: teniška prvakinja, igralec golfa, plavalec ter kopalka, imenovana *Perlouse*.¹¹ Teniška prvakinja je bila oblečena v dvodelno, popolnoma belo obleko, sestavljeno iz bluze s kratkimi rokavi, ki jo je dopolnjeval okrog vratu zavezan ozek trak ter tik čez kolena segajoče krilo. Modna oblikovalka je videz nadgradila z naglavnim trakom v obliki turbana in loparjem. Kot piše Garelickova, naj bi se lik teniške igralkice navdihoval pri teniški prvakinji Suzanne Lenglen: »[...] kot Chanel, si je ta prislužila sloves 'osvojenih' ženske; naklonjena je bila drzno razkrivajočim teniškim oblačilom ter bila znana po srkanju brandyja med nizi« (Garelick 2014: 178). Oprava golfista, ki jo je navdihnili Edvard, valežanski princ in znan ljubitelj golfa, je bila sestavljena iz črtastega volnenega puloverja, izpod katerega je segal ovratnik bele srajce, hlač, ki so se zaključile pod kolena, ter črtastih nogavic. Plavalec in kopalka sta nosila dvodelne črtaste kopalke iz džersija, sestavljene iz majice brez rokavov in ozko prilegajočih se kratkih hlač. Izgled močno naličene kopalke je bil dopolnjen z gumijasto kopalno kapo in copati ter velikimi okroglimi uhan, ki asociirajo na njen vzdevek – *Perlouse*. Ostali del baletne skupine je bil oblečen v kopalke iz džersija, priljubljenega materiala Coco Chanel. Medtem ko so plesalci nosili modre kopalke, je Chanel plesalke oblekla v rožnate črtaste. Baletke so nosile tudi črtast pullover z dolgimi rokavi.

Chanel je s svojo kostumografijo navdušila občinstvo in kritike, v *Vogueju* so zapisali:

V *Modrem vlaku* se najdemo en *plein dix-neuf cent vingt quatre*. [...] ¹² Scenografija Laurensa in obleke Chanel so popolne. Ruski balet ni več ruski: hladne, mirne, popolnoma imenitne barve so toliko francoske, kolikor je to mogoče ... Nenazadnje čutimo, da smo doživeli izkušnjo, ki je nova (Davis 2010: 209).

Nekoliko manj so bili nad kostumografijo, krojeno iz neprimernih materialov za balet ter dopolnjeno s številnimi spremljajočimi dodatki navdušeni plesalci. Kljub temu, da je želela Chanel s kreiranjem udobnih oblačil 'osvoboditi' žensko telo, je ta segment svojih oblikovalskih pristopov zanemarila pri kreiranju kostumov.

11 Teniško prvakinja je interpretirala Bronislava Nižinska (ki je za balet pripravila tudi koreografijo), igralka golfa Leon Voizikovski, plavalca Anton Dolin ter dekle v kopalnih Lydia Sokolova.

12 Slovensko: čisto v letu 1924.

Slika 5: Protagonisti baleta *Modri vlak* z dramatikom Jeanom Cocteaujem. Od leve proti desni: Lydia Sokolova, Anton Dolin, Jean Cocteau, Leon Wolzikowski in Bronislava Nižinska

Slika 6: Opravi za vloge kopalcev. Kopalke na levi strani je nosila Lydia Sokolova

V naslednjih letih je Gabrielle Chanel v okviru *Ballets Russes* oblikovala še kostuma za Felio Doubrovsko, ki je v ponovitvi baleta *Les Biches* (1927) interpretirala hosteso, ter za vlogo služkinje Alexandre Danilove v baletu *Bogovi gredo prosjačiti* (1928). Ta je nosila enostavno svetlo obleko, opasano s črnim pasom. Videz sta dopolnjevali bela ruta in košara. Chanel je oblekla tudi plesalce za balet *Zefir in Flora* (1927), vendar je v tem primeru njen kreativni delež manjši: scenografijo Georgesa Braqueja je namreč le pretvorila v oblačila (Lodwick 2010: 166).

Leta 1929 je Gabrielle Chanel še zadnjič sodelovala z Djagilevim, in sicer pri oblikovanju kostumov za balet *Apolon*.¹³ Za ponovitev baleta, ki ga je napisal Stravinski, je preoblikovala kostume slikarja Andréja Bauschanta ter oblekla

13 V Benetkah se je zgodilo tudi zadnje srečanje med Coco Chanel ter Djagilevim, ki je tam umrl 19. avgusta 1929. Modna oblikovalka naj bi po smrti poravnala vse njegove dolgove ter poskrbela za njegov pogreb (Weddle 2014: 90). Skupina *Ballets Russes* je z delovanjem prenehala po njegovi smrti.

trojico muz: Terpsihoro, Polihimnijo in Kaliopo (Lodwick 2010: 166). Nosile so enostavno, vendar elegantno pleteno tuniko v beli barvi, prepasano s črnimi moškimi kravatami iz ateljeja Charvet, kamor je pogosto zahajal Arthur 'Boy' Capel, velika ljubezen Gabrielle Chanel (Garellick 2014: 173). Kontrastu med črno in belo je bila oblikovalka naklonjena ves čas svoje kariere.

Slika 7: Alexandra Danilova v kreaciji Coco Chanel (balet Bogovi gredo prosjačit, 1928)

Slika 8: Lubov Tchernicheva v vlogi Kaliope, muze epske poezije (ponovitev baleta Apolon, 1929)

SKLEP

Gabrielle Chanel, ki je navdih za oblikovanje črpala v vsakdanjem življenju moderne ženske, je v kostume *Ballets Russes* vnesla preprostost in eleganco in jih približala trendom, aktualnim v vse bolj popularni visoki modi. Z idejo, da plesalce, nastopajoče v baletu *Modri vlak*, obleče v kreacije iz njene aktualne kolekcije in s tem briše mejo med gledališkim odrom in pariškimi ulicami, je obenem poskrbela za promocijo lastne kolekcije. Skupina *Ballets Russes* je bila namreč pomembna referenčna točka, ki je s svojo kostumografijo vplivala tako na sodobne kot tudi prihodnje generacije modnih oblikovalcev.

Coco Chanel po razpadu originalne skupine *Ballets Russes* ni prenehala s kreiranjem kostumov: med mejnike njenega življenja sodi leto 1931, ko je na povabilo filmskega producenta Samuela Goldwyna odšla v Hollywood in oblikovala kostume za največje filmske zvezde. S svojo kostumografijo je postavila nove standarde na področju oblikovanja kostumov, ki so spremenili dotedanjo paradigmo tega področja. S svojim inoviranjem kljub časovni distanci še vedno ostaja aktualna figura na sceni modno-oblikovalske umetnosti ter sinonim za žensko, ki je s svojim kljubovanjem trendom svojega časa postala zgled za številne oblikovalce prihodnjih generacij.

Povzetek

Leta 1924 se je pričelo obdobje petletnega sodelovanja med Coco Chanel ter revolucionarno baletno skupino *Ballets Russes*, znano po svoji slikoviti kostumografiji. Modna oblikovalka, ki je skupino pred tem podpirala finančno, je s svojimi inovativnimi kreacijami odstopila od zastavljenih smernic, oblekla baletne plesalce v oblačila iz svoje aktualne kolekcije ter s tem navdušila gledalce in kritike. Sodelovanje z *Ballets Russes* je vplivalo tako na njeno modno oblikovanje kot tudi zasebno življenje, predvsem zaradi tesnih stikov, ki jih je spletla s skladateljem Igorjem Stravinskim, dramatikom Jeanom Cocteaujem ter ustanoviteljem baletne skupine Sergejem Djagilevim.

Abstract

In 1924, it was the beginning of a five-year collaboration between Coco Chanel and the revolutionary ballet group *Ballets Russes*, known for its colorful costumes. The fashion designer, who previously supported the group financially, dressed ballet dancers in clothes from her current fashion collection, thereby convincing the audience and critics. With her innovative creations, she deviated from trends set by previous costume designers, collaborating with the *Ballets Russes*. Cooperating with the ballet group influenced Chanel's fashion design as well as her private life, especially because of the strong bonds she had with Igor Stravinsky, playwright Jean Cocteau and the founder of the group Sergei Diaghilev.

Seznam literature

- BOTT, Daniele (2007): Chanel. Collections and Creations. United Kingdom: Thames & Hudson Ltd.
- DAVIS, Mary (2010): *Ballets Russes Style: Djagilev's Dancers and Paris Fashion*. London: Reaktion Books.
- GARELICK, Rhonda (2014): *Mademoiselle: Coco Chanel and the pulse of history*, New York: Random House.
- LODWICK, Kate (2010): Djagilev and Chanel. V: PRITCHARD, Jane (ur.): *Djagilev and the golden age of the Ballets russes 1909–1929*. London: V & A Publishing, str. 165–166.

- MORAND, Paul (2009): *The Allure of Chanel*. London: Pushkin Press.
- STRAVINSKY, Igor (1936): *An Autobiography*. New York: W.W. Norton & Company.
- PICARDIE, Justine (2010): *Coco Chanel: the legend and the life*. London: HarperCollins.
- VAN NORMAN BAER, Nancy (1998): *Design and Choreography. Cross-influences in the Theatrical Art of Ballets Russes*. V: HALL, Susan (ur.): *From Russia with love: Costumes for the Ballets Russes 1909–1933*. Canberra: National Gallery of Australia, str. 40–55.
- WEDDLE, Emily: *The Powerhouses of Parisian Society: Female Patronage and the Ballets Russes*. Dizertacija. Wellesley: Wellesley College, 2014.
- WOODCOCK, Sarah (2010): *Wardrobe*. V: PRITCHARD, Jane (ur.): *Djagilev and the golden age of the Ballets russes 1909–1929*. London: V & A Publishing, str. 149–150.
- YOUNG, Caroline (2019): *Living with Coco Chanel. The homes and landscapes that shaped the designer*. London: White Lion Publishing.

Seznam slik

- Slika 1: https://repository.wellesley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1310&context=the_siscollethesi (pridobljeno: 24. 02. 2020).
- Slika 2: <https://modecostume.hypotheses.org/217> (pridobljeno: 24. 02. 2020).
- Slika 3: <https://www.chanel.com/us/fashion/news/2017/04/gabrielle-chanel-s-antique-costumes.html> (pridobljeno: 24. 02. 2020).
- Slika 4: <https://i.pinimg.com/originals/9a/ba/97/9aba9782b27a01da1b45a1029b690488.jpg> (pridobljeno: 24. 02. 2020).
- Slika 5: https://arthive.com/publications/3221~Ballets_Russes_as_a_driving_force_of_a_new_aesthetic_of_the_20th_century (pridobljeno: 24. 02. 2020).
- Slika 6: <https://www.vam.ac.uk/articles/Djagilev-and-the-ballets-russes> (pridobljeno: 24. 02. 2020).
- Slika 7: https://media.vam.ac.uk/media/thira/collection_images/2017JY/2017JY4875_jpg_l.jpg (pridobljeno: 24. 02. 2020).
- Slika 8: <https://i.pinimg.com/474x/5e/b4/88/5eb488b3933dc44ca231e80d7679e4b1--vintage-dance-dancers.jpg> (pridobljeno: 24. 02. 2020).